

169666

**Viata intelectuală ro-
mânească în orașele
≡≡≡ din Ardeal. ≡≡≡**

(Cum este și cum
ar trebui să fie).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Conferența de

Dr. Horia Petra-Petrescu.

BRAȘOV, 1914.

Tipografia A. Mureșianu : Branisce & Comp.

Prețul 50 fileri.

Viata intelectuală ro- mânească în orașele ≡≡≡ din Ardeal. ≡≡≡

(Cum este și cum
ar trebui să fie).

BCU Cluj Central University Library Cluj
Conferență de

Dr. Horia Petra-Petrescu.

BRĂȘOV, 1914.

Tipografia A. Mureșianu : Branisce & Comp.

Prețul 50 fileri.

Viața intelectuală românească în orașele din Ardeal.

(Cum este și cum ar trebui să fie).

Cine vrea să aibă o impresie dureroasă despre ce va să zică o viață într'un oraș *rusesc* de provincie, într'un oraș, care se află pe cel mai de pe urmă grad cultural, să citească drama scriitorului rus *Cehov: Cele trei surori*. Scriitorul rus, cunoscut și publicului românesc, mai cu seamă în urma schițelor sale asemănătoare cu „Momentele” lui Caragiale, schițe cărora le-aș da bucuros numele de „schițe culturale”, a vrut să descrie sbuciumul sufletesc a trei surori, cari sunt nevoite să tânjească într'o atmosferă imposibilă de provincie. Fetele unui general de brigadă sunt silite să plece cu tatăl lor din Moscova, unde petrece fiecare rus cu gândul. Moscova, capitala culturală, și în ziua de astăzi a imperiului moscovit, ajunge pentru fetele generalului, după ce acesta moare și le lasă fără de avere, idealul, într-

parea tuturor visurilor lor. Una este silită, din cauza lipsei bănești, să ocupe postul de telegrafistă, alta — profesoară, cealaltă ține gospodăria, în orașul uitat de Dumnezeu. De fapt, uitat de Dumnezeu, căci nu-ți poți închipui ceva mai banal, mai anost, decât viața din orașul acesta rus de provincie. Simțеști prea bine, în urma conversațiilor, cari se poartă în casa surorilor, atmosfera saturată de plictiseală și îți vine să întinzi mâna compătimitor unei surori, când aceasta se plânge unuia din bărbați: „D-ta zici că viața este frumoasă. De sigur e o sinamăgire. Cel puțin pentru noi, cele trei surori, încă n'a fost viața frumoasă, fiindcă ne-a sdruncinat din greu. A, pentru ce să ne mai și plângem !“

Comandantul cel nou, șeful bateriei, care este dislocată în orașul de provincie, constată : „In orașul acesta sunt toți oamenii la fel de neinteresanti. Toți sunt egali. Dacă ascuți ce vorbește un bărbat din oraș, un bărbat din clasa mai bună, are să-ți spună că se năcăjește, sau cu nevastă-sa, sau cu casa, sau cu moșia, sau cu caii“. Altceva, o viață mai intelectuală — nimic. Toți sunt oboșiți. O oboseală grea, molesitoare, întreruptă de protestările temporale ale bietelor surori, cari vreau altă viață, viața de oraș cu cultură, viața de oraș mare.

Și fiecare act se sfârșește cu strigătul în surdină: „Vai, de am putea pleca la Moscova!... Moscova cea frumoasă, cea cu sutele de turnuri!“ Tragicul din dramă e sbuciumul sufletesc al celor trei surori, cari vreau ceva și nu pot, fiindcă le ține legate viața de provincie, cu mii de cătușe nevăzute. Și ori ce vreau ele — un *fatum*, o soartă brutală, le-o nimicește. Iși pun nădejdea în fratele lor, singurul lor frate, că are să ajungă profesor, profesor de universitate în Moscova, că le va smulge din sărăcie și întuneric — fratele se dobitocește văzând cu ochii, ajunge în mrejele unei femei luxoase, vanitoase, brutale și joacă cărți, tâmpindu-și astfel muștrările de conștiință, cari îl cuprind din când în când.

„O, ce mai viață!“, se aude ca un „Leitmotiv“ în întreagă drama. Oamenii se îmbată, ca să n'aibă muștrări de conștiință, medicul și-a uitat întreagă meseria, ofițeri palavragii umplu sările cu conversațiile lor răsuflăte. Când încolțește speranța în sufletul uneia din surori, o căsătorie cu un tinăr, care o va duce departe, departe, undeva unde nu vor mai trăi în atmosfera aceasta năbușitoare, un duel idiot pune capăt ființă bărbatului chemat să scape o ființă din întuneric — și piesa se sfârșește cu refrenul dureros: **Viața noastră**

e aceeași — monotonie — desgust — vai, cât va mai ținea starea aceasta de lucruri?! Iar fratele, când vrea să joace pe filozoful, analizează astfel starea culturală a orașului unde trăiește ca o brută: „Orașul nostru există de două sute de ani, are o sută de mii de locuitori și nu se află nici un locuitor între aceștia, care să nu se asemene întru toate celuilalt. N'a dat orașul nici un om viteaz, nici în trecut, nici în prezent, n'are să arate nici un singur învățat, nici un singur artist, nici o personalitate, cât de cât importantă, care să poată să-ți evoce dorința fierbinte, de a-i urma pe cărările apucate. Oamenii de aici mănâncă, beau, dorm și mor mai apoi. Se nasc alții, cari mănâncă, beau, dorm și ei și cari, ca să nu se tâmpească cu desăvârșire de plictiseală, își aduc variație în viață cu clevețe, cu rachiu, cu joc de cărți, cu intrigă. Femeile își înșală bărbații, iar bărbații mințesc și se prefac că nu văd nimic, nu aud nimic, iar influința ordinară, care nu se poate delătura, apasă asupra copiilor, încât schinteia divină se stinge din sufletele lor; au să ajungă și ei stârvuri, tot atât de mizerabile, cum au fost tații și mamele lor. Aah, ce mai viață grețoasă!”

Am adăstat mai mult la piesa lui Cehov fiindcă cred că se reflectă cât se poate de bine în opera aceasta dramatică banalul, lipsa de interes, abrutizarea spirituală dintr'un oraș de provincie.

Mulți din DVoastră vor fi cetit romanul lui Sadoveanu : „*Floare oșilită*“, toți își vor aduce aminte de conversațiile, cari te fac să caști, ale eroilor lui Caragiale, din „*Momei te*“, sau din provincia descrisă în „*Păcat*“. Aproape aceeași tonalitate în viața orașului de provincie moldovean sau muntean, ca și în orașul de provincie rusesc. Iar în *Ardealul* nostru? . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dar despre viața aceasta a orașelor noastre din Ardeal, în timpul de față, vreau să vă vorbesc de astădată. Dacă voi trece din când în când în România și voi aduce exemple de acolo, dacă vă voi prezenta mai cu seamă tablouri culturale din Germania și Austria, să nu mi-o luați în nume de rău. Se prea poate ca unul și altul să nu privească cu ochi buni exemplele, cari le aduc „dela neamț“, făcându-mi imputări și poruncindu-mi să-l mai „slăbesc cu nemții ăia“ — cu toate acestea, Doamnelor și Domnilor, îndrăznesc să perseverez pe cărarea apucată, cu risicul de a displăcea unuia sau altuia. Motivul cel mai puternic, care mă îndeamnă să îmi păstrez punctul

meu de vedere este că sunt convins că exemplele bune ale altor națiuni au putut fi folosite de națiuni mai puțin dezvoltate culturalicește. Eu văd că germanii au învățat dela englezi și americani, dela francezi și spanioli, văd că francezii au învățat, în schimb, dela spanioli și englezi, văd că fiecare neam, care se respectă, a împrumutat în anii primi ai dezvoltării sale culturale dela alte neamuri, căutând să inoculeze ceea ce este bun, păstrându-și, firește, individualitatea sa specifică.

Și încă ceva înainte de a merge mai departe: să nu vă așteptați la aluzii pișcătoare, să nu vă pregătiți gura pentru un râs plin de înțeles, ca să dați dovadă că ați priceput pe cine am chemat la bara justiției. Nu, nimic din toate acestea — eu vreau, Doamnelor și Domnilor, să arăt *cum* s'ar putea manifesta societatea noastră românească și însemnătatea momentului acestuia nu-mi *permite* să iau greșurile sporadice ale unuia sau altuia în bătaie de joc. Eu vreau să *arăt* ce am putea presta și clipa aceasta o țin *mult prea seriosă* decât să spicuiesc glume pe seama cutăruia sau cutăruia.

Vi se va părea, poate, prea vastă tema aleasă, e cu putință să doriți, să dau o atenție mai mare cutăruia sau cu-

tărui ram descris de mine — am ales însă tema aceasta și am tratat-o astfel, fiindcă cred că momentul este potrivit pentru o clarificare, sumară poate, dar principiară, acum, când neamul nostru se află la o răspântie.

Poate că vă veți mira, Dnelor și Dnilor, și de altceva în decursul lucrării mele. Am anunțat titlul „Viața intelectuală românească în orașele din Ardeal, (cum este și cum ar trebui să fie)” și insist asupra punctului ultim, cum ar trebui să fie. Dar mai este lipsă să vă vorbesc despre stările dela noi, mai mult decât o fac cu prilejul acesta în momentul, când descriu cum este *într'alte* locuri? Cred că nu.

* * *

Mi-ar fi ușor să zic: societățile noastre existente nu lucrează nimic, fiindcă aș fi sigur de aplauzele unor oameni, cari nu cugetă ce aplaudă, a unor minți vecinic rebele din născare, (aici, în sală nu cred să existe astfel de persoane) dar n'aș fi sincer, susținând că nu se lucrează, fiindcă societățile noastre își dau truda să înainteze. N'ai decât să ascuți pe fiecare președinte a societăților noastre, în parte, n'ai decât să te convingi însu-ți de mizeriile, de cari se lovesc în calea lor, și vei adevăra și tu în

curând că munca depusă este *respectabilă* și chibzuieliile pentru viitor sunt vrednice de laudă.

Numai una lipsește mai cu seamă: *sprijinul nostru*, căci pretindem totul dela comitete și nimic dela *colaborarea noastră*. Noi nu sărim într'ajutor apelurilor societăților cum ar trebui și de aceea unele societăți sunt silite să tânjească.

Dar să luăm rând pe rând diferitele vârste și diferitele societăți, unde ne-am putea manifesta, noi, ca neam.

I.

Incep cu viața copiilor. Sunteți cu toții de aceeași părere că dezvoltarea viitoare a spiritului copiilor atârnă mult dela directiva, care li se dă în anii cei dintâi ai copilăriei. Nu cred să fie unul în mijlocul D-Voastră, care să ia în bătaie de joc principiile cardinale, de cari se lasă condusă pedagogia din zilele noastre, când cere o viață și pentru sufletul copilului, o manifestație conformă puterilor sale, dacă nu tocmai atât de exagerat de mare cum o pretinde EllenKey, totuși, o viață mult mai pronunțată, decât o permitea în trecut d. e. *curentul pietist* al unui *Francke*.

Dacă suntem pătrunși de însemnătatea vieții din copilărie a viitorilor

noștri bărbați și femei, cari au să ducă lupta națională mai departe, nu se poate să nu fim convinși și de *trebuința* unei literaturi pentru tinerele noastre vlăstare.

De ce nu ne întrebăm mai des: ce dăm copiilor să citească? De ce nu ne luăm mai mult la inimă să ne îngrijim de sentimentele, cari vrem să le nutrească copii, câștigându-le și din lectura unor cărți potrivite vârstei lor? Pentru ce apatia aceasta condamabilă la cei mai mulți din părinți?

E semnificativ, dureros de semnificativ, că un neam ca al nostru nu este în stare să aibă o revistă pentru copii, care să poată exista și să poată aduce schimbări înspre bine în coloanele sale, cât mai multe, în urma sprinului publicului românesc. Cunosc aproape toate revistele pentru copii, câte s'au înființat la noi și mă doare inima că pedagogi de talia d-lui *Iuliu Moisi* au fost siliți să înceteze revistele conduse cu destoinicie, fiindcă nu s'a găsit numărul necesar de părinți, cari să sprijinească întreprinderea atât de frumoasă din punct de vedere național și pedagogic.*)

---

*) *Nota:* De când am ținut discursul de față a apărut și a adus servicii reale copiilor: „*Revista copiilor și a tinerimei*“ din București, condusă de d-nii *Costa-Foru* și *Barberis*.

Gândul mă duce în *Ploiești*, în biblioteca frumoasă a elevilor de liceu. Văd capete cu păr buclat, cum stau aplecate asupra cărților. Sunt cetățeni încă cititorii, din clasele inferioare, și abea așteaptă să se deschidă biblioteca, ca să poată citi cărțile alese pentru vârsta lor. Să nu zică cineva că nu există dragoste pentru lectură la tinerii noștri — dimpotrivă, se află din belșug, e vorba însă ca să se găsească o mână de oameni, care să *sistemizeze* lectura potrivită pentru ei, ca cu atât mai bine și mai ușor să ajungă, prin intermediul părinților și al învățătorilor, lectura aceasta în mâinile lor.

Muncă grea și migăloasă ! Mi se va zice : nu prea avem literatură multă pentru copii. Așa este, dar *nici chiar aceea câtă o avem* n'o ținem în evidență, fiindcă revistele pentru copii încetează, iar legătura între pedagogii din România, unde tot mai apar cărți potrivite, și pedagogii dela noi, este prea neînsemnată deocamdată.

Domnii profesori dela liceele noastre vă pot povesti câte greutateți întâmpină din cauza aceasta la compunerea unui catalog pentru bibliotecile claselor din liceu.**)

**) *Nota.* Țin să atrag atenția publicului asupra listei de cărți potrivite, compusă sub îngrijirea D-lui Dr. O. Ghibu. Vezi „Telegraful rom.“, foileton încep. cu 1913, Ian.

II.

Dela copiii mici și dela elevii claselor liceale mă poartă gândul la elevii de meserii. Am fost într-o Duminică la parastasul mecenatilor Stroescu, în biserica din Cetate, (Brașov) și am văzut pe tinerii elevi de pantofar, de dulgher, de tinichigiu, cum steteau sfioși în șiruri dese, aducând rugăciuni de mulțumită memoriei binefăcătorilor lor. O, nu zâmbi domnișoară, care ascuți conferența mea de astăzi, că amintesc pe tinerii aceștia, pe cari îi vezi alergând de multe ori pe stradă, îmbrăcați mai modest, trăgând câte un cărucior sau ducând o sarcină de ghete în spate! De-am avea cât mai mulți și cât mai buni maiestrii de aceștia, cari să ne consolideze baza economică la orașe, cari să ne ducă numele bun în comerț, pe cari să ne putem răzima la timp de nevoie!

Societatea noastră, ca ori ce societate tină, alunecă adeseori în extreme și-i place să privească peste umăr la muncitorul cinstit, care nu se știe îmbrăca după ultima modă, dar, vai, amar ar plăti această societate tinuta ei, dacă ar persevera la punctul acesta fals de vedere, care este evident stricăcios unei societăți, doritoare să trăiască.

Nu mi-e rușine să Vă mărturisesc, Doamnelor și Domnilor, că auzind în *Berlin* că meseriașii români au o întrunire lunară, am alergat cu toată inima la dâșii, am găsit vre-o două-zeci de tineri avizați unul la altul, le-am vorbit cu drag și m'am simțit foarte bine în mijlocul lor, fiindcă înă mângăia faptul, că mă găsesc între ai mei.

De ați fi auzit pe președintele meseriașilor noștri din Brașov cum povestea cu amărăciune că intelectual român cam rar se interesează de societatea meseriașilor și că n'au fost decât câțiva inși din intelectuali la împărțirea hainelor de sărbătorile Crăciunului în anul trecut.

III.

Am trăit câțiva ani Crăciunul departe de ai mei, în Austria și Germania.

Cu săptămâni întregi înainte se deschid acolo *expoziții de obiecte*, cari sunt vrednice de a fi cumpărate. Societățile culturale se întrec, care mai de care, să arate doritorilor de cumpărături obiecte vrednice de a figura drept cadouri. Conducătorii societăților respective își zic: „Acum este clipa potrivită să răspândești bun simț pentru multă vreme în casele oamenilor. În loc de obiecte de bâlcu, rele, prost alese,

să deschidem ochii cumpărătorilor, ca să *aleagă* cu folos.“ Și profesori, pictori, sculptori, oameni cu poziții înalte sociale, își dau osteneala să aleagă, să *sistemizeze* după prețuri, după calitate, obiecte și cărți, cari vor ajunge pe masa muncitorului, pe masa micului industriaș sau a copilului de școală. Fiecare clasă socială este luată în considerare, fiecare breaslă, ba chiar fiecare partid politic.

Așa am văzut d. e. anii trecuți o expoziție a socialiștilor din *Lipsca*, în palatul lor, ridicat din colectă publică, „*Das Volkshaus*“. Comitetul socialist din orașul Lipsca a denumit o secție specială, care să se ocupe cu arajarea unei expoziții de cărți vrednice de a figura pe masa ori cărui aderent al partidului și această expoziție putea fi vizitată de ori cine în săptămânile cele 3 de dinainte de Crăciun. Librarii au pus la dispoziția comisiunii speciale cărților lor și astfel s'a compus — cu consenzul comisiei — expoziția cărților, după preț, după etate și după categorie, cărți, pe cari le puteai frunzări fără de a fi silit să cumperi ceva. Să fi văzut sute de muncitori, cari umpleau sălile în decursul zilei, cum caută nutremânt sufletesc pentru copilașul de 6 ani, pentru cel de 10, pentru băiatul de 15, pentru nevastă, pentru sine însuși!... Și librarul sta

gata să vândă, dacă doreai, cartea, care o țineai în mână.

Altă expoziție, aceasta de tablouri, o deschide an de an societatea „Dürerbund“, în timpul din urmă în mai multe orașe din Germania. Mii și mii de reproduceri reușite după tablouri alese de o comisie specială. Găsești ceva dacă ai punga mai modestă și găsești ceva dacă ai punga doldora de bani. Aici note muzicale ieftine, colea rame de diferite prețuri, colea librarul prietinos, care te te servește după pofta inimii, cu volumele recomandate de comisiune.

Intri ca să cumperi câteva nimicuri și te pomenești cu maldăre întregi de pachete, lucruri bune, de cari nu-ți pare rău că le ai.

Ce ați zice DVoastră, Doamnelor și Domnilor, dacă s'ar face odată încercarea în Brașovul sau Sibiiul sau Făgărașul nostru să adunăm așa, într'o expoziție, chiar și numai atât cât avem noi bun? Dar pentru așa-ceva se recere muncă, cunoștințe bogate și legături estinse. Trebuie să ai sfetnici pedagogi de seamă, oameni de litere altruști, părinți cu dragoste față de copii, librari conștientioși și gata de sacrificii, la început. Nu știu dacă anul prim și al doilea n'ar suferi expoziția pierderi bănești, dar editorii din Ardeal și România s'ar cu-

noaște mai bine astfel, elevii de liceu de pe la noi ar prinde și mai multă dragoste de cartea românească, păreții caselor noastre s'ar împodobi și mai mult cu icoane de ale noastre, dela noi sau din România. Chiar și puștinul, care l-am arăta, ne-ar scutura din letargie, încât am vedea mai lămurit de ce ducem mai mult lipsă pe terenul acesta capital pentru viața intelectuală a unui neam.

Să încercăm Doamnelor și Domnilor! Să dăm lozinca: cei cari vreți să cumpărați ceva, fraților, surșilor, cotsângenilor celorlalți ai voștri, cunoscuților voștri, dați odată, înainte de Crăciun și pe la casina română, unde oamenii de inimă vă arată ce puteți cumpăra. Intrați numai, uitați-vă, să cumpărați nu sunteți siliți, sala este pusă gratuit la dispoziția publicului românesc... Dar acesta este numai în plan, pe care-l rostesc acum pentru întâiași dată în fața publicului nostru.

IV.

Dela literatura pentru copii, pentru tineri și pentru muncitori să trecem la domnișoarele noastre. Firește, internatul de fetițe trebuie să fie un ctenodiu pentru întreaga suflarea românească. Ca internatul acesta să prospereze, ca spi-

ritul din casele românești să nu ajungă cu timpul identic cu spiritul din orașul de provincie rusc — este nevoie de un corp profesoral destoinic și de sprijin material satisfăcător pentru instituție.

Dar aceasta se înțelege de sine. Domnișoarele ies din internat sau n'au cercetat internat românesc.

Intreb de ce nu se pretinde din partea DV., Domnișoarelor și Doamnelor, cu *mai multă* insistență cursuri complete din diferite ramuri, nu numai din gramatica și literatura românească?

De sigur, în internul D-Voastră pretindeți cursurile acestea, numai n'ați dat expresie dorințelor acestora. Sufletul DV. vrea să se înobileze cu o mulțime de cunoștințe frumoase și utile, ca conversațiile să fie mai interesante decât acelea din salonul celor „trei surori” ale lui Cehov. DV. vreți să fiți informate din partea profesorilor și a intelectualilor, cari Vă urmăresc viața sufletească cu interes, asupra problemelor, cari frământă viața aceasta. Spuneți o vorbă, dați dorința DV. mai departe, ca să se pornească curentul, *pretindeți* și cred cu tărie că se vor afla câțiva, cari să răspundă, apelurilor DV.

Căci *nu* este lipsit de interes pentru noi, Domnișoarelor și Doamnelor,

de ce gânduri Vă lăsați conduse și în care cerc de idei trăiți. O, se poate lua în batjocură atât de ușor tendința DV. sănătoasă de a Vă câștiga cunoștințe, să poate cita atât de cu ușurință textul din „Precioasele ridicole“ ale lui Molière sau cuvântul „Blaustrumpf“, crezând că ai rezolvit o problemă atât de grea: aceea a dorului de manifestare spirituală la femei! Eu știu că s'au ținut cursuri serioase pentru Domnișoare, în Brașov d. e. — Domnii profesori Andrei Bârseanu și Ioan C. Panțu ne pot povesti despre ele, fiindcă le-au ținut și D-lor în fața Domnișoarelor și Doamnelor din generația trecută.

Dacă Vă întreb acum deci: *Ce cetiți, Doamnelor și Domnișoarelor? Cum Vă îngrijiți de viața sufletească? Ce importanță dați literaturii și culturii românești?* să nu mi-o luați în nume de rău — întrebările acestea *trebuie* să se rostescă de aici, când se tratează despre complexul societății românești dintr'un oraș ardelenesc.

V.

Și cu acelaș drept pot să întreb, nu numai pe Domnișoare și Doamne, ci pe toți — *cum cercetăm muzeele?*

Astfel trecem la alt punct: ce atenție dăm noi *muzeelor* existente? E

drept, cu muzeele din țara noastră nu ne putem lăuda, afară doară dacă vom înșira muzeul din Cluj, al lui Matia, și muzeele din Budapesta — și acestea lăfăit de neînsemnate față de ce prestează străinătatea în domeniul acesta.

Mă gândesc însă numai la muzeul *Bruckenthal* din Sibiiu. Câți din noi l-au vizitat cu adevărat folos, câți au urmărit, așa, cum i-a fost dată puțința acolo, școlile de pictură, după copiile existente, câți teologi și pedagogi români, cari studiază în Sibiiu, au petrecut 5—6—10 Dumineci, după slujba bisericească în slujba artei, cutreierând sălile unde stă depusă munca a generații de pictori și obiecte, cari îți evocă timpuri trecute? Câți din românii sibieni au cercetat și consultat cu folos biblioteca *Bruckenthal*, care stă la dispoziția publicului în fiecare zi, cu 112,980 volume (statistica din 1909), biblioteca, care poate privi la un trecut de 105 ani? Nu pot să constat cu date statistice frecvența românilor la bibliotecă și la muzeu, dar cred că nu mă înșel când susțin că contingentul nostru este mult prea mic, prea neînsemnat, față de ce am putea presta.

Cunosc toate argumentele, cari pledează în favorul nostru, dacă numărul

nostru între vizitatori a fost mic, cunosc și greutatea îndemnurilor reciproce într-o țară unde abea se află 95 de biblioteci publice — cele mai multe numai cu numirea publice — cu peste 10,000 de volume (după statistica oficială din 1909) și cu toate acestea constat că dăm prea puțină importanță chiar și factorilor de cultură existenți, la alte neamuri, de unde am putea să învățăm și pentru noi câte ceva.

VI.

Mă gândesc la studentimea română, care trăiește mare parte a anului în orașul Sibiu și mă doare că nu pot constata un interes mai mare în cercetarea bibliotecilor. Altundeva e altfel.

Am văzut cum fac propagandă *studentii germani și austriaci* în sânul populației și vă mărturisesc că mi-a impus de cele mai multe ori. În mai toate orașele unde se află universități s'a pornit de câțiva ani un curent sănătos, de a intra în legături *studentii*, după sistemul englez și american, cu muncitorimea, cu clasa săracă a orașelor unde studiază.

În școli populare, în sălile cele mai spațioase, se aprind lămpile, în sările lungi de iarnă și după ce munca din uzine, de pe la fabrici, încetează, mun-

citorimea dornică de avânt, de cunoștințe solide, aleargă să asculte cursurile absolut gratuite sau pe lângă o cotizație minimală: geometrie, aritmetică, fizică, gramatică, limbă maternă, limbi străine, istorii de literatură, etc.

E atât de frumos, e atât de mângâietor să vezi pe viitorul medic vorbind poporației sărace despre boalele, de cari să se ferească, pe viitorul avocat vorbind despre datorințele față de stat, pe viitorul profesor dând lecții de pe acum clasei de oameni din sânul căreia își va recruta mâne-poimâne elevii. Fi-rește, prelegătorii sunt tinerii cu cunoștințe mai frumoase, mai solide. Câte legături, cari n'au existat, se fac pe calea aceasta, câte asperități se nivelează în luptele de clasă, fiindcă oameni din diferite clase sociale se apropie, își vorbesc, se cunosc mai bine!

De sigur, antagonismul diferitelor clase sociale la noi nu este atât de pronunțat ca într'alte țări (dacă poate fi vorba de antagonism la noi), dar chiar și umbra de neîncredere între populația mai săracă și între intelectualii noștri ar dispărea, dacă ne-am apropia și mai mult de această populație, căci e vorba să știi tracta numai cu ea, ca să te înțeleagă și să-ți urmeze.

Studentimea română din Cernăuți.

și din Suceava a început mișcarea în Bucovina, imitând mișcarea streină. Nu pot să-mi dau seama de rezultatele obținute, dar ceea ce aud umple de nădejde sufletele, cari simțesc românește. Studențimea noastră își face, în mare parte, un titlu de onoare din apostolatul prin satele românești, dar așa vedea bucuros recrutându-se vorbitori din sânul ei și pentru suburbiile din Brașov și Cluj, Făgăraș, Sibiiu și Arad, (atunci când sunt vacanțe universitare), căci așa vom câștiga mai mult încrederea muncitorimei noastre.

VII.

Mă aflam odată într'un spital din Lipsca, ca să cercetez pe un frate macedonean, care era departe de casa părintească. În spitalul din Lipsca m'am convins ce mare bunătate este în ceasurile de singurătate, în nopțile lungi ale unei boale mai puțin grave, o lectură bine aleasă, care stă la dispoziția bolnavilor. Prietinel meu avea la îndemână o colecție din cele mai interesante apariții literare și n'avea decât să-și exprime dorința, când i se mai alinau durerile, și sora de caritate îi aducea cartea dorită.

Și mi-a sburat gândul la ai mei în Ardeal. M'am plimbat prin spitale unde zac românii noștri, și mi-am zis:

Cine se îngrijește de ei? Cine-i îndeamnă să citească, când zac zile, săptămâni, luni întregi, în pat, cu ochii în tavan, cercetați numai din când în când pe rudeniile și de cunoștii lor? Cine s'a gândit să trimită spitalelor orașenești și spitalelor militare cărți cu slovă mare pentru țărani noștri, ca să aibă ce ceti aceștia dacă-i apucă urâtul? Cine a salvat, poate, astfel, câteva suflete, cari erau la marginea desnădejdiei și cine a învățat, poate, din nou să silabisească pe unul, care nu mai avea tragere de inimă față de carte românească?

La gările din Viena am văzut, pe peron, cutii mari cu inscripția: „Nu aruncați jurnalul cetit! Dați-l spitalelor, ca să citească bolnavii.“ Eu mă gândesc cu câtă ușurință aruncăm jurnalele, care ar prinde atât de bine în ținuturi unde domnește întunericul și în șirul cunoștințelor mele abea de mi pot aduce aminte de un singur domn, care trimite în fiecare săptămână gazetele cetite, pe seama sătenilor din satul său natal.

Nu sunt lucruri de nimic faptele acestea, Doamnelor și Domnilor. Știți DVoastră proverbul latin, *gutta cavat lapidem*, picătura găurește piatra — așa și îndemnurile acestea, neînsemnate la aparență, contribuiesc ca sentimentele noastre naționale să se cimenteze, ca

dragostea față de ce este românesc să crească. Era vorba mai sus de spitalele militare. Dar cum ne îngrijim noi de ostașii români cât timp sunt sănătoși? Ați auzit anii trecuți un strigăt de chemare din Bosnia? Un căpitan român cerea cărți românești pentru flacăii săi. Și l-am văzut pe căpitanul acela mai târziu, i râdiau ochii de bucurie că a putut aduna câteva broșurele, să le împartă în regimentul său. Dar cazul acesta este o excepție. Prea puțin și prea nesistematic ne îngrijim noi de lectura românească la miliție și prea mică însemnătate dăm noi prilejului acestuia binevenit de a ne apropia de sufletul românilor noștri, cărora în streini le-ar cădea atât de bine o bucoavnă românească. Mă gândesc că sub auspiciile „Asociațiunii” s’ar putea trimite cu mare efect pe la toate regimentele, unde servesc români, biblioteci populare și am fi în stare să alungăm cu succes în multe cauza urâtul din sufletele flăcăilor, ajunși în mediu strein, departe de ai lor.

VIII.

Dar ce ne-au greșit *târgurile* cele mari de lăsăm pe țărani noștri să-și cumpere „la oraș” toate bazaconiile dela pascălitori și toate broșurile naive, scrise de oameni naivi? N’am putea noi, intelectualii, în frunte cu „Asociațiunea”,

să deschidem câte o prăvălie ambulantă, în care să se vândă numai broșuri potrivite pentru țărănimea noastră? Să nu râdem de planul acesta, fiindcă a fost primit tot cu zâmbete și în Germania, dar a adus roade bogate, în scurtă vreme. Dacă vrem să răspândim cartea bună, trebuie să facem câte o concesie ca aceasta, cu prăvălia ambulantă, ca cu atât mai bine să ne apropiem de sufletul țărănesc.

Și în legătură cu prăvălia ambulantă *colportajul* la sate și la orașe. Anii trecuți a fost vorba de el, dar după ce s'a desbătut câteva săptămâni a dispărut ideia, fără ca să fi prins.

O constatare dureroasă aceasta, pe care trebuie să o facem, cu atât mai dureroasă cu cât vedem că la alte neamuri cu înflorirea sistematică a colportajului s'a ridicat starea culturală a poporului respectiv.

IX.

După cum ne entuziasmăm repede de colportaj d. e. și ne lăsăm tot atât de repede de planurile croite — tot așa suntem și în ce privește alte planuri.

Corurile noastre, în cea mai mare parte, vegetează.

Să mai pledez pentru congrese de ale corurilor noastre? Să mai accentuez

câtă încredere în sine câștigă un neam, dacă societățile sale culturale se adună din vreme 'n vreme într'un singur loc, ca să sărbătorească o clipă însemnată din viața uneia sau a celeilalte din societăți?

Mulți vor fi fost de față în „Arenele române“, de anul jubilar 1906, în București. Vor fi auzit cântecele executate de zeci de coruri din diferite ținuturi și vor fi întonat și ei, deși poate că nu sunt muzicali, „Imnul unirii“, care este imnul și al celor muzicali și al celor nemuzicali. În clipita aceea te străbate un fior din creștet până 'n tălpi, dacă ai inimă, dacă ai sânge 'n vine, și nu uiți cu una cu două, dimpotrivă, nu uiți nici odată, acest fior, căci îți trece în vistieria, care nu se poate fura, a sufletului tău curat. Fiorul acesta îți dă nădejdi în viitor, fiorul acesta te îndeamnă să perseverezi pe cărarea apucată, în folosul alor tăi, fiorul acesta te face să te simțеști un atom dintr'un complex mare, gigantic, strălucit.

Când știi că ai atâția și-atâția frați de un sânge, îți crește inima de bucurie, prinzi nădejdi pentru viitor — e *altă* dragostea cu care muncești. Nu, ești conștii că nu vrei să fi orgolios, nu dorești să te ridici peste puterile tale, dar *altfel* vorbești, altfel acționezi când fiorii sunt mai mulți și mai puternici.

X.

La alt punct capital vreau să adast acum, la întrebarea *bibliotecilor publice*.

Dacă aş avea putinţa v'aş duce atât de bucuros, pe DV., pe toţi, în Iena — acum, în clipa aceasta, ca să vedeţi o instituţie model. V'aş arăta aş numitul „*Volkhaus*“ — „casa poporului“, înfiinţat de *profesorul Abbe*, modelul unui om desinteresat, fostul conducător a-l vestitului „instituit optic Carl Zeiss“ diu acelaş oraş. Palatul, căci poate fi vorba de palat aici, este zidit în stilul renaşterii germane şi a costat cam un milion şi jumătate de mărci. Instituţia s'a înfiinţat dintr'o fundaţiune filantropică, în oraşul, care abea dacă numără astăzi peste 30,000 de locuitori. Dar ce-i este dat să vadă ochiului în această „casă a poporului“? Dela orele 10 dimineaţa până la 10 seara are dreptul *oricine*, fără de a arăta vreo legitimaţie şi fără de a fi stingherit de nimeni, să consulte o bibliotecă gigantică, manuală, şi o bibliotecă publică, care conţine peste 26,000 volume. Săli mari, spaţioase, luminoase, cu o tăcere da biserică răspândită în ele. Lumină electrică, calorifere, săli de lectură, săli de conferenţe, muzee, expoziii industriale şi expoziţii de pictură. În sălile rezervate pentru jurnale află 120 jurnale germane şi streine,

de toate nuanțele, în sălile revistelor și ale broșurilor, reviste și broșuri, cari sunt cetite cu aviditate de muncitori, de studenți, de profesori de liceu, de profesori universitari. Sala cea mare poate cuprinde 15—18000 de spectatori. Aici se țin prelegerile universității populare, aici adunările generale ale tuturor societăților, fie de ori care colorit politic (cotizația este minimală), aici se dau concerte populare și reprezentații de diletanți. Toate clasele sociale își dau întâlnire aici, nimeni nu este exclus, dacă dorește să ia parte în „casa poporului“.

Ca să vedeți cât interes poartă populația față de bibliotecă, este de ajuns, cred, să amintesc, că în a. 1911 s'au dat împrumut 145,000 de volume la circa 10,000 de cetitori, și, altă cifră elocventă, că sălile de lectură au fost cercetate, în anul 1911, de 205,000 de cetitori.

Nu-mi vine să fac comparații cu ceea ce este la noi, fiindcă știu că referințele noastre în trecut au fost altele, dacă o să constat însă că într'un oraș ca Brașovul nu se simțește trebuința fondării unei biblioteci independente, care să adune, ca într'un grânar, tot ce se scrie românește de seamă, în România și la noi, ca publicul românesc să aibă de unde să primească indemn-

nuri de lectură românească — cred, că spun numai adevărul.

Cunosc greutățile, cu cari se luptă scrisul românesc, știu că statul nu sprijinește acest scris după cum ar trebui, și — totuși — mă mir că nu s'a găsit până acum un om mai cu dare de mână între noi, care să pună la dispoziția unei instituții de a noastre o sumă mai respectabilă cu menirea de a se înființa o bibliotecă publică românească în orașul nostru.

Se înșeală acei cari prorocesc prea puțin dela foloasele unei astfel de biblioteci. E vorba cum este condusă bibliotecă, e vorba cum se face propagandă pentru ea, e vorba cum este amenajată, ca să poată trăi după trebuințele noastre.

Nu este ușor să fii în fruntea unei astfel de biblioteci. În anii „copilărie“ la mișcarea pornită cu înființarea de biblioteci în țări înaintate, ca Anglia, Franța și Germania, s'a crezut că este de ajuns dacă se împrumută cât mai multe volume, la cât mai mulți cetitori. Datele statistice cu cifre respectabile umpleau de bucurie pe oamenii naivi, cari credeau că numai dela numărul ridicat de volume împrumutate atârnă valoarea propagandei. Incet pe încetul s'a încetățenit altă părere, care cuprinde tot

mai mult teren la oamenii aleși să conducă mișcarea bibliotecilor. Reformele sunt radicale și pun pondul principal pe felul cum este cetit materialul împrumutat. Se fac experiențe cu cetitorii. Funcționarii aplicați în serviciul bibliotecilor sondează mentalitatea clienților lor, dând sfaturi, ajutând, ca cetitorul neîndemânatic, fără sistem în lectură, să nu înoate fără de cârmă în toate direcțiile. Se stabilesc statistici, cari arată până la evidență foloasele cutărei sau cutărei inovații în felul de împrumut al cărților.

La prima privire s'ar părea că nu este nimic mai ușor decât conducerea unei biblioteci. Dacă vă voi spune că există zeci și zeci de reviste de specialitate, cari se ocupă numai cu problemele impuse de o conducere conștientoasă și dacă voi constata că la noi nu se dă aproape nici o importanță acestor probleme de capitală importanță pentru răspândirea cetitului în masele poporului, n'are să vă mire de loc. Așa suntem noi. Vrem să pătrundă carte românească în popor și ne ascundem unul față de altul experiențele avute, mijloacele cu cari am ajuns într'un caz sau într'altul, să răspândim broșurile în casele românești. Alte neamuri scriu sute și sute de broșuri și volume despre felul cum au ajuns la ramura verde.

noi ignorăm toate lucrările acestea, ca și când n'ar exista.

Un singur exemplu: am cetit o carte. în care un scriitor german, *Pfannkuche*, relatează despre experiențele sale în privința lecturi, muncitorilor germani. Chiar titlul cărții întreabă: „*Was liest der deutsche Arbeiter?*“ (Ce citește muncitorul german?) Câtă psihologie, câtă muncă migăloasă, dar mulțumitoare, ca să ajungă *Pfannkuche* la răspunsul întrebărilor sale!

Ar fi o lucrare mulțumitoare, pentru sine, referada despre ideile din volumul menționat — și am avea foloase reale, cred, dacă sistemul de observație aplicat într'alte părți l-am transplanta cu cumpăt și cu perspicacitatea cuvenită și la bibliotecile noastre existente. Ceea ce face „Asociațiunea“ noastră, este laudabil. Biblioteca actuală, editată pentru țaranii noștri, răspândită de pe acum în zeci de mii de exemplare are misiunea sa lămurită bine dela început, aș dori însă ca experiențele avute cu împrăștierea acestor broșuri să se utilizeze mai bine decât am făcut-o până acum, publicându-se din partea oamenilor de inimă *referade* despre experiențele lor.

XL

Am impresia și cred că judec just dacă susțin, că întreagă *activitatea cul-*

turală, economică a concetățenilor noștri o privim de cele mai multe ori *la suprafață*, fără ca să analizăm din fir în păr tot ce ne-ar putea interesa, ca să putem fi conștii de ceea ce suntem chemați să prestăm noi față de manifestațiile lor. După cum ne mulțumim adesea să rostim cuvântul „sas“, de exemplu, cu o mică nuanță de dispreț, nu ne luăm osteneala să studiem organizațiile lor, sistematic, ca să ne știm da seama în ce residă tăria lor, solidaritatea lor proverbială. Exprim ideia aceasta, care s'ar putea ilustra din belșug, în legătura de idei de aici, unde vorbesc despre răspândirea *CU lecturii al Unicev Library și* simțului de solidaritate, urmat de sași d. e. prin referadele lor despre toți pașii îndreptați spre binele poporului.

Nu cred că greșesc dacă susțin că *simțul de solidaritate, conștiința de responsabilitate comună sunt prea puțin dezvoltate la noi*. Dacă ne-am da mai mult seama despre situația noastră în complexul celorlalte neamuri, în mijlocul cărora trăim, am fi mult mai solidari și am trece mult mai ușor cu vederea unele greșeli ale seamănelui nostru, greșeli neesențiale, cari pot pricinui însă dispute învierșunate.

Mi-a fost dat să simțesc lunile trecute foarte bine reliefate extremele cele

două: spiritul de solidaritate și simțul de mulțumire personală, egoistă. Mă aflam în tren, spre Brașov. În apartamentul meu s'au întâlnit doi germani — un sas dela noi, vânător, și un german din Germania.

Am început conversația cu dâșii și, vorba-vorbă aduce, vânătorul s'a pomenit povestindu-ne, firește, povești de vânătoare.

Nu știu dacă n'au fost povestirile lui luate din nește pseudo-kinigetikoane, destul că dela un timp a început germanul din Germania să fie neliniștit. Ce era? Datele, topografia descrisă de vânătorul sas nu corespundeau cu cele scrise în manualul său de drum, în ghid. L-a scos la iveală, a deschis la pagina cetită mai 'nainte și a confrontat cele auzite cu cele cetite.

— „Știu că nu-i adevărat ce scrie în carte!“ zise sasul, dând din mână cu un mic dispreț și pătăind din lulea.

— „Dacă știi, de ce nu scrii autorului?“ îl întreabă germanul.

— „Da' ce'mi pasă mie!“ fu răspunsul.

— „Cum „ce-ți pasă“? Să poate să nu-ți pesé? Cartea asta o folosesc eu, o folosesc sute, mii de oameni și toți au interes să fie informați cât se poate de corect“.

Sasul privea pe german fără să-l priceapă. Dar germanul nu s'a lăsat, ci a început să-i țină o prelegere de ce va să zică simțul de rezonabilitate. Și avea dreptate. O simplă notiță de câte-va rânduri ar fi adus inovația dorită în paginile manualului de călătorie — sute de oameni ar fi beneficiat de lămuririle acestea și pierderi de timp, de bani, s'ar fi cruțat, mulțumită vigilenței unui om de inimă.

Nu rostim și noi *prea* des acest :

„Ce-mi pasă mie!“ când dăm de greșeli, cari ar trebui corectate, când dăm de fapte rele, cari ar trebui înlocuite cu fapte bune ?

Acest „ce'mi pasă mie!“ se întinde ca o pecingine în rândurile noastre, ne nimicește idealuri, ne arată proză amară, ne prefăce în egoiști murdari, cari nu văd, nu vreau să vadă, decât orizontul strâmt al eului propriu.

Seismograful vieții noastre de astăzi arată perturbații grave. În sufletul ori cărui om de inimă se dau lupte crâncene. Se ciocnesc vrieri și puteri contrare. Cine are ochii deschiși vede că neamurile se concurează reciproc pe toate terenele, atât pe cele culturale, cât și pe cele economice-financiare. Dacă străbate cineva ținuturile, se convinge și mai bine de lupta, care se dă pentru ființa sau neființa neamurilor.

Dacă neamul nostru vrea să trăiască, și cred că *vrea*, atunci românimea din orașe trebuie să se prezente astfel ca să nu mai fie o *cantitate neglijabilă*. precum a fost, vai, de atâtea ori, în trecut. Societatea românească din Brașov, Sibiu, Cluj, Blaj, Făgăraș, Caransebeș, Lugoj, Orăștie, Beiuș și din celelalte orașe, unde putem să ne manifestăm mai compact, trebuie să *înțeleagă* ce misiune mare, hotărîtoare, are pentru păstrarea românismului în orașele respective.

Societatea românească trebuie să priceapă, că numai așa poate fi vorba de înaintare, dacă rîndurile se închiagă, dacă societățile existente se apropie și lucră și mai intensiv, sprijinindu-se reciproc. Românimea noastră intelectuală trebuie să-și plece urechea și să întrebe mereu: Ce vrei tu, popor românesc, de la țară? Iată o vorbă bună! Va avea să simțească trebuința fondării de biblioteci de unde să-și câștige cunoștințe generațiile viitoare. Trebuie să pretindă conferențe, universități libere, până la universități naționale, trebuie să sprijinească teatrul românesc și toate expresiile sănătoase ale acestui curent, trebuie să se entuziasmeze de congrese de ale corurilor noastre, de societăți de meseriași, de societăți de excursie, de societăți economice, și de alte zeci și zeci

de manifestații naționale. Dacă vrea să trăiască un neam, numai astfel poate să se impună.

Atunci nu va stăpâni în orașele noastre atmosfera din orașul rusesc descris de Cehov. Atunci întră în rândurile noastre mișcarea, viața, care ucide orice somnolență ridicolă — atunci idealurile străbat piepturile noastre și nu ne lasă să dormităm, până ce nu ne-am văzut, dacă nu în întregime, cel puțin în parte visul cu ochii.

Emulația pe câmpul larg al activității cinstite — iată de ce avem nevoie noi în zilele noastre. Pentru unii și alții pot să nu însemneze nimic ideile acestea, unii pot să zâmbească chiar și să ia în bătaie de joc această încercare de puteri — noi însă, noi trebuie să ne punem la inimă principiile acestea clare și evidente, dacă vrem să însemnăm ceva în concertul popoarelor, cari sperază într'un viitor mai bun.

XII.

Ați cetit, de sigur, schița lui Alphonse Daudet: „*Ultima lecție*“. Alsacia și Lorena nu mai sunt ale Franței. În capul micului elev de școală, Franț, se reflectă întreg evenimentul acesta cu o mulțime de amănunte personale. El trebuia să meargă la școală. Pe drum a

văzut cum citesc oamenii ordinația cea nouă, afișată la primărie. Micul Franț aleargă repede, dar cuprins de muștrări de conștiință, spre școală, căci nu-și știe lecția. Se furișează la locul său, (ajunsesse prea târziu, învățătorul intrase în clasă) — și, întrebând la lecție, Franț nu o știe. Atunci își așteaptă dojana meritată. Își pleacă capul în pământ și — spre mirarea sa — ascultă cuvintele următoare dela bătrânul său învățător, dela Hamel, care ține *ultima lecție în limba franceză*:

„Nu te dojenesc Franț, îi zice Hamel, învățătorul, ești destul de pedepsit. Vezi, așa e: În toate zilele ne spunem: Lasă, mai e timp.

Și la urmă iată ce ni se întâmplă... Da, acesta a fost păcatul mare al Alsaciei noastre, de a amâna întotdeauna învățătura pe altă zi. Acum alții au tot dreptul să ne zică: Și ce! Pretindeți că sunteți francezi și voi nu știți nici vorbi, nici scrie limba voastră?” Dar în toate astea nu ești tu cel mai vinovat, dragă Franț. *Toți* purtăm vina. Părinții voștri n’au stăruit destul ca să învățați carte. Le venea mai bine să vă trimită la lucrul câmpului sau să vă pue la tors ca să câștige câțiva gologani mai mult. Și chiar eu, nu sunt și eu vinovat?” (trad. de I. A. Bassarabescu)...

Să sperăm, Doamnelor și Domnilor, să ne dăm toată truda, să credem cu toată tăria sufletelor noastre, că *nu* va veni un timp când ne va putea spune, ca micului Franț din Alsacia, un învățător Hamel, cuvinte atât de crude și de adevărate, cuvinte, cari ard ca fierul roșu și n'aduc nici o mângăiere sufletească. De aceia, Doamnelor, Domnilor, Domnișoarelor, tinerime școlară, studenți universitari, cari stați aici și mă ascultați: gândiți-vă, vă rog, gândiți-vă *cum trebuie* să ne manifestăm, ca să n'ajungem să scriem „Trăiască neamul românesc“ pe tablă, ca Hamel, și să cădem în genunchi, știind că acest neam românesc este gata de pierzare . . .

Am terminat . . .

Brașov, 1912.

